
Vad en gammal gravsten kan förtälja

JARL EKLUND

I Gamla begravningsplatsens äldsta kvarter finns en gravsten av granit som står på kant och har en knappt läsbar inskription:

Åt
Joh. And. Holm
Med.Candidat
som i striden mot Choleran
föll ett offer för sitt nit
Den 27 Aug. 1831.

Johan Anders Holms grav. Fotografi av författaren

Eftersom det i början av 1800-talet inte var tillåtet att begrava personer som dött i kolera i kyrkjord, avdelades den avlägsna delen av begravningsplatsen för koleras offer. Begravningsplatsen invigdes den 22 oktober 1829, och många andra gravar torde inte vid denna tidpunkt ha funnits, utom möjligen någon annan grift för denna farsots offer bland ståndspersoner.

Den första koleraepidemin i Helsingfors år 1831 och dess framfart är dokumenterad i olika officiella rapporter och senare medicinska publikationer samt i samtida tidningsartiklar. Sedan 1812 var Helsingfors Finlands huvudstad men ännu 19 år senare var staden liten med ca 10 000 invånare. Helsingfors saknade epidemisjukhus, och ändå utgjorde de epidemiska sjukdomarna ett ofta återkommande gissel. De hygieniska förhållandena var eländiga; det fanns varken rinnande vatten eller avlopp. Man kände inte till koleras etiologi och förstod

inte heller att sjukdomen var smittsam, sjukdomen förklarades allmänt med filosofiska termer. I sin medicinska avhandling från 1832 skriver E. E. Rosenbach: "Choleras forplantning kan hvarken ske genom contagium eller luftens miasmatiska beskaffenhet. Efter min tanke är jorden sjelf orsaken till den stora Epidemin, hvaraf människoslägtet för det närvande hemsöks". Elias Lönnrot skriver i ett brev av den 14 oktober 1831 till Anders Fabian Neovius (i fri översättning från finska) bl.a. om kolera att: "Det bästa läkemedlet för att förhindra den, är att inte vara rädd för den. En del av läkarna förnekar att den är smittsam, och till deras uppfattning avsluter jag mig".

Den 20 juli 1831 kan man i Helsingfors Tidningar under rubriken "Cholera Morbus" läsa att Sanitetskommitteen i Warschau har kungjort enkla medel mot denna sjukdom. I följande nummer av tidningen ingår en kort underrättelse om

kännetecknen på kolera, sättet att försvara sig mot denna farsot samt behandlingen därav. Lördagen den 27 augusti låter Helsingfors Tidningar veta att: "Cholera har beklagligtvis yppat sig såväl i Sweaborg som här i staden. Sjukhus äro i anledning därav inrättade och andra åtgärder vidtagna i avseende å farsotens hämmande". De facto kom kolera till Helsingfors den 19 juli införd av en boktryckare som avled efter 11 timmars sjukdom.

På landshövdingens initiativ fattade stadens borgerskap beslut om att inrätta ett tillfälligt sjukhus i J. Flodbergs villa på Lilla Mössholmen i Sandviken och ett annat i Kronohagen. Medicine kandidat Johan Anders Holm tjänstgjorde på Sandviks-Hospitalet som "andre läkare". Sjukhuset hade 40 bäddplatser och dess förste överläkare var professor Nils Abraham Ursin. Bland andra som tjänstgjorde där finner vi bl.a. medicine kandidat Elias Lönnrot.

Den 31 augusti ingår i Helsingfors Tidningar den första förteckningen över dem som i Helsingfors blivit angräpna av koleran. Från sjukdomens början till sagda datum noteras 114 insjuknade, 67 döda och 34 som ännu är sjuka. Av dessa vårdas 32 patienter i "Sjukhuset" och 2 i "Enskilt hus". Liknande bulletiner ingår i alla senare nummer av Helsingfors Tidningar t.o.m. den 19 oktober 1831.

Epidemin uppfattades som allvarlig. Undervisningen vid universitetet och stadens skolor var inställd under höstterminen 1831, "i anseende till den i landet grasserande Cholera". Efter kl. 7 på kvällen fick ingen i Helsingfors vistas på gatorna och utomhus, alla publika tillställningar måste sluta vid samma tid, ingen fick resa bort från staden, där alla slags nöjen och folksamlingar var förbudna.

Redan den 17 september kan vi i Helsingfors Tidningar läsa att: "Cholera fartsotens aftager dag för dag, såsom bulletinerna utvisa. I Sandviks- och Kronohagssjukhusen funnos i går blott 15 patienter. Smittans inflytelser har egentligen sträckt sig från den så kallade Skatuden till Gloet, Kärret och en del av Nystaden; minst i staden och och i större delar av Nystads-trakten; där utrymmet är större och läget sundare, ha i allmänhet få sjukdomsfall inträffat". Epidemin i Helsingfors varade från den 19 augusti till den 18 oktober 1831. I den sista bulletinen av den 19 oktober erfar man att det totala antalet insjuknade var 332. I samma tidning av den 5 november, finner man emellertid under rubriken "Inrikes" ett kort meddelande om ytterligare att fall av kolera. Det sista offret klarade sig med livet i behåll. Sammanlagt insjuknade 333 personer av vilka 197 dog. Enligt medicinalinspektör A.A. Henrici dog inalles 681 personer under koleraepidemin i Finland 1831 och därtill kommer 24 ryska militärer. Invånarantalet i Finland vid denna tid har angetts till ca 1 372 000.

En av dem som dog var Johan Anders Holm. Om honom skriver Helsingfors Tidningar den 17 september 1831, "Beklagligtvis har ock Med. Kandidaten Holm, som tjänstgjorde vid Sandviks Hospitalet, dukat under för sjukdomen. Med rastlös iver och ädel självförsakelse vårdade han de sjuka och fortfor därmed äfven sedan han kände sig illamående. Alla konstens bemödanden att rädda hans liv voro förgäves, och han

bortrycktes i sin ålders bästa dagar, quarlämnande minnet av en oförtruten och omsorgsfull läkare, af vars nit och kunskaper den lidande mänskligheten kunnat, om ödet ej annorlunda beslutit, hemta tröst och bistånd i många än stundande år "Finlands Allmänna Tidning av den 16 september låter oss veta att medicine kandidat

Johan Anders Holm dog i en ålder av "30 år 4 månader och 21 dagar, hjertligen begråten af ännu levande föräldrar, 2 syskon och innerligen älskande vänner, samt ännu saknad av alla dem, som varit vittnen till den oförtrutenhet hvarmed han vårdade de i Allmänna Sjukhuset härstedes befintliga Cholera-sjuka". Kan en ung läkare belönas med ett vackrare eftermäle?

EPILOG

Uppgifterna om personen Johan Anders Holm är knapphändiga. Han föddes i Uleåborg den 5 maj 1801. Fadern, bokbindaren och lagmannen Johan Holm, dog redan 1803. Hans mor Margareta Holm ingick 1804 ett nytt äktenskap med bokbindaren Jöns Holmström. I Uleåborg fanns också en bror, bagarmästaren Carl Olof Holm. Hans syster Hedvig Lovisa dog redan 1800, och i Helsingfors bodde hans farbror lantmätningenjören Carl Gustaf Holm, som dog i december 1831.

Holm studerade medicin vid Åbo Akademi. Han promoverades till magister 1827 samtidigt som bl.a. J. L. Runeberg och Emil Nervander. På Sandviks Lasarettet, skriver Lönnrot i ett brev den 29 september 1831 till Johan Fredrik Elfving "vakade Holmen dag och natt och sågs vara utmattad, då jag d. 24 kom att tjänstge på Lasarettet. Par dagar därefter dog han efter en natts sjukdom". I ett brevkoncept den 1 februari 1832 adresserat till Samuel Roos (i fri översättning från finska) får man veta om Holm att "i hans liv fanns ingenting klandervärt. Han levde och var med sina kamrater prydlig och jämn i alla situationer. Om någon annan sett honom någon gång berusad, det kan jag inte säga, fast jag inte tror att det någonsin inträffat. Själv har jag aldrig märkt det fast jag i nästan 10 år ofta varit i hans sällskap. Så starkt som vi saknar honom som kamrat, lika länge skall hans minne leva bland oss". Efter detta finns Holm inte längre omnämnd i Lönnrots talrika

brev. Johan Anders Holm dog ogift och barnlös. På gravkontoret i Helsingfors hittas inga uppgifter om när vården restes, inte heller om vilka som hedrade honom med detta epitafium, säkert lika snart glömt som själva offret för koleraan.*

MKD JARL EKLUND
jarl eklund@kolumbus.fi

KÄLLOR

- Finlands Allmänna Tidning, 1831, 1832.
Gardberg, C. J.: De dödas boningar, Schildts, Helsingfors 2003.
Helsingfors Tidningar 1831, 1832.
Henrici, A A: Slutsatser rörande de kolera epidemier som grasserat i Finland från 1831 till 1873. Bilaga. Fin Läk Handl. 1886.
Hjelt, O E A: Finlands Medicinska Bibliografi 1640-1900, Helsingfors 1905.
Lönnrot, E: Valitut teokset I, Kirjeet, Pieksamäki 1990.
Nenye, R: Kolera Suomessa, Pro gradu, Turun Yliopisto, Turku 1933.
Nervander, E: I de dödas stad, G. W. Edlunds Förlag, Helsingfors 1888.
Pehkonen, M: Epitafium över bortglömda avlidna, Helsingfors stadsmuseums publikation Narinkka, Helsingfors 1988.
Quist, C: Kolera i Helsingfors 1871 och om föregående koleraepidemier i Finland, Helsingfors, 1872.
Rosenbach, E E: Anteckningar om epidemiska kräkusoten i Helsingfors provincialläkare distrikt år 1831. Akad. afh. Hfors 1832.
Soininen, G: Helsingin kaupungin sairaalalaitoksen historia, Helsinki 1968.
Uleåborgs Landsarkiv. Släktutredning 124-1-04 (Johan Anders Johansson Holm f.1760).
Viro, V: Vanha Hautausmaa, Otava Oy, Helsinki 1977.
Westerlund, F W: Anteckningar om Finlands första koleraepidemi 1831, Fin Läk Handl. 1916 I. 535-539.

* Gravstenen har renoverats hösten 2004 på initiativ av med.lic. Ulla Tarkkanen. Kostnaderna har bestridits av Finska Läkaresällskapet.